

principles of chain, in general creates inseparable portrait unity which represents external and internal world of the writer.

Key words: memoirs, diary, portrait, deconcentration.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Філоненко Н. М.

УДК 821.161.2–94.09:070+929 Гончар

В. М. Галич

ЦЕНзуРА В ЩОДЕННИКАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ПОЛЯ П'ЄРА БУРДЬЄ

Теорія поля французького соціолога П'єра Бурдьє в останнє десятиліття стала активно досліджуватися зарубіжними та українськими вченими-гуманітаріями, до сфери наукових інтересів яких уходить студіювання соціально-комунікативних процесів.

Так, у Ольденбурзькому університеті в 2011 р. (Німеччина) відбулася Міжнародна конференція, у центрі уваги якої було вивчення опозиції „великі” – „малі” літератури із залученням теорії поля П'єра Бурдьє. Один із її учасників голландський дослідник Кіс Ван Різ відводить особливе місце французькому вченому серед соціологів культури. На його думку, „йому вдалось об'єднати теорію соціальної структури (поле), теорію індивідуального (габітус), теорію відносин влади (різні форми капіталу)” [10, с. 16], що дозволяє застосувати інтердисциплінарний підхід у дослідженні соціальної комунікації.

У популяризації вчення П'єра Бурдьє великий вклад уніс російський науковець Н. Шматко, який виступив дослідником, перекладачем та упорядником збірників його праць [1]. В українському науковому просторі відомі інтерпретації теорії поля, здійснені журналістикознавцями В. Івановим, І. Михайлиним, Г. Почепцовим [2; 3; 4]. Українські вчені, подаючи аналіз концепції П'єра Бурдьє, прагнули екстраполювати її на сучасне бачення української журналістики. Загалом дослідники відзначають, що теорія Бурдьє є „більш сильною, ніж його практика”, „його праця вимагає критичного прочитання, бо сам автор часто не в змозі відповідати принципам реляційного мислення”, „багатство теорій Бурдьє далеко не вичерпане для практичного використання” [5, с. 16].

Усі названі джерела становлять теоретико-методологічну базу підготовки цієї статті. Слід відзначити, що її авторка, як і в попередніх

публікаціях [6; 7], на відміну від названих дослідників прагнула перенести теорію поля у сферу соціально-комунікативної практики *одного автора* (агента, за вченням П'єра Бурдьє), використати її як універсальний інструмент розкриття її дискурсу.

Об'єктом дослідження стали щоденникові записи видатного українського письменника Олесь Гончара. Вибір автора – не випадковий. Щоденники людини, яка органічно поєднувала у своїй іпостасі літератора, публіциста, журналіста, політика і громадського діяча – багатий матеріал для інтерпретації універсальності соціального поля західноєвропейського вченого на тлі української журналістики, національних соціально-комунікативних процесів. Крім того, праці П'єра Бурдьє, написані в кін. ХХ ст. на основі вивчення інформаційних процесів у країнах з найбільш розвинутою системою масової комунікації, у якій панують принципи ліберальної та соціально-відповідальної журналістики, дають змогу із залученням напрацьованої французьким вченим термінологічної бази описати модель радянської комуністичної журналістики.

Метою цієї емпірично зорієнтованої розвідки є презентація можливих шляхів системного й дискурсивного дослідження масово-інформаційних процесів в Україні другої половини ХХ ст. через теорію поля П'єра Бурдьє. Її *предмет* становить: розкриття форм інституалізації цензури як засобу ідеологічного тиску; компаративний аналіз специфіки прояву поля журналізму, поля літератури і поля влади в соціально-комунікативному просторі України 70-х рр.; представлення щоденникових рецепцій діяльності ЗМІ крізь призму позицій і диспозицій агентів, зокрема аналіз їх польових практик.

Щоденникові записи Олесь Гончара 70-х рр. висвітлюють особливість відносної автономії поля влади, поля літератури і поля журналізму, локалізованих у діяльності одного агента, динаміку ієрархічних пріоритетів: підпорядкування поля літератури та поля журналістики полю влади (політики) в умовах тоталітаризму, усвідомлення письменником важливих суспільних функцій журналістики, можливостей нав'язування полем журналістики „вимог іншим полям, особливо полям культурного виробництва, полю соціальних наук, філософії та політики” [2, с. 169].

Громадська і політична діяльність Олесь Гончара цього періоду, яка вказує на причетність письменника до поля влади, представлена такими віхами його біографії: з 1959 по 1971 рр. – очолював Спілку письменників України, з 1973 р. – голова Українського республіканського комітету захисту миру, член Всесвітньої Ради Миру, з 1976 р. – кандидат у члени ЦК КПРС, член ЦК Компартії України, з 1978 р. – академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

Незважаючи на тотальну критику роману „Собор”, написаного в кінці 60-х років, письменник активно працює в полі символічного виробництва як прозаїк, критик, публіцист. На період аналізованого

десятиріччя припадає написання романів „Циклон” (1970), „Берег любові” (1976), повісті „Бригантина” (1973), низки оповідань. Щоправда, на рубежі 60-х – 70-х рр. спостерігається певний спад публіцистичної активності Олеся Гончара, пов’язаний з антисоборною кампанією, проте вже в 70-ті рр. активізується діяльність письменника в полі журналістики: зростає кількість різножанрових публіцистичних творів (193), письменник бере активну участь у телевізійних програмах, хоча суспільно-політичні умови цього періоду не сприяли гостроті порушення злободенних проблем буття українського народу

Щоденники „пост соборного” періоду, засвідчують виток еволюції світогляду письменника: новий етап наступальної, гострої, обґрунтованої критики влади через аналіз відгуків у ЗМІ на свої публічні виступи, обурення свавіллям цензури, засудження запобігання редакторів газет та журналів перед владою. На наше переконання, обраний об’єкт дослідження дозволяє поітрепетувати базові поняття теорії поля П’єра Бурдьє. Як письменник-публіцист, невід’ємною частиною громадського життя якого була журналістська діяльність, Олесь Гончар виявляє всі типові риси габітусу, тобто, за вченням Бурдьє, стереотипу суспільної поведінки й стилю життя соціальної групи, яку він представляє [1]. У праці „Практический смысл” П. Бурдьє зазначає, що габітус демонструє зразки діяльності, котрі наслідуються іншими членами спільноти, – так твориться колективна історія, так забезпечується зв’язок поколінь [8, с. 106].

Звертаючись до концепції поля П’єра Бурдьє та до щоденникових записів Олеся Гончара як ілюстрацій польових практик, охарактеризуємо поняття „поля” передусім як інструмента дослідження, наголосимо на окремих аспектах специфіки його літературної організації. Поле – це відносно замкнена й автономна система соціальних відносин, це „простір, у якому знаходяться агенти (автори) та інститути, які виробляють, відтворюють і поширюють мистецтво, літературу чи науку. Цей світ є соціальним ... і підпорядкований більш-менш специфічним соціальним законам” [9, с. 51]. Численні судження Олеся Гончара про суспільну роль літератури та журналістики в тоталітарну добу, відлік діяльності якого в літературі та в середовищі друкованих ЗМІ починається із середини 30-х рр., дають можливість потрактувати словами Бурдьє літературне і журналістське поле як складові соціального поля, котре „є місцем дій і протидій агентів, що мають постійні диспозиції, які деяким чином засвоєні в ході досвіду знаходження в цьому полі” [10, с. 108 – 109]. Диспозиції агентів – авторів і представників органів влади (партійних, радянських, комсомольських, профспілкових, редакторів ЗМІ, що суміщали функції адміністратора і цензора) – чітко проглядаються через аналіз щоденникових записів Олеся Гончара, у яких письменник обговорює відгуки в періодиці про роман „Собор”. Це дає можливість прокоментувати поняття „літературне поле” і „журналістське поле” у широкому значенні як „мікрокосм, який

існує за власними правилами” [2, с. 167], як модель літературного процесу окремого історичного періоду та у вузькому – як субполе – поле літературної і журналістської діяльності одного автора, автономна підсистема соціальних відносин.

Опублікований у 1968 р. роман „Собор”, у якому письменник один із перших у радянській літературі порушив питання історичної пам’яті, спадкоємності поколінь, споживацько-браконьєрського ставлення до природного і духовного багатства українського народу, спершу одержав позитивні відгуки в пресі, та невдовзі й твір, і його автор були піддані з примусу керівних органів вульгарно-суб’єктивістській критиці. Роман був заборонений і лише через 20 років повернутий до масового читача. Твір задумувався як творчий звіт письменника до свого 50-річного ювілею, проте, замість визначення заслуг автора перед суспільством, став відправною точкою тотальної критики його творчості. Усім своїм обвинувачувачам Олесь Гончар дав відповідь у промові на ювілейному вечорі, яка через гостро публіцистичний характер змісту та свободу думки митця була вперше опублікована під заголовком „Писати правду” аж через 24 роки, на початку 90-х рр. Часте звернення Олесь Гончара до коментаря масово-інформаційної ситуації навколо роману „Собор” – і в 70-ті досліджувані нами роки, і у 80-ті, і в 90-ті – пов’язані з його намірами відстояти свою позицію щодо цього твору, гідно відповісти на кампанію, інспіровану партійними органами.

У записі від 24. 01.71 р. письменник згадує: розповідають, що робилося в Запоріжжі під ту „сборну кампанію. Як барикадно ділилися люди. Як фальшували, умовляли, тягали... І як стійко трималася інтелігенція. Люди з посадами значними казали так: „Чорноробом піду, а брехати в цьому не стану”. І як злякались, розгубились Ватченкові підбріхувачі (Ватченко – перший секретар дніпропетровського обласного комітету компартії України. – В. Г.). Вперше зустріли відкритий опір інтелігенції. Були навіть листівки студентські. Кафедри, збори висловлювали відверто антишовіністичну позицію. Здається, й голова облвиконкому на цьому постраждав: хоча й після „втихомирення”, а все-таки його зняли. ... А вітальні телеграми, що їх посилало Запоріжжя до 3 квітня (68-го), всі перефотографувались і потім лягали в обкомі на стіл – як звинувачення” [11, с. 80]. Олесь Гончар прийшов у велику літературу, особливий соціальний світ, маючи на очах „журналістські окуляри” – своєрідне сприйняття та бачення реальності крізь призму насущних проблем, Письменник належав до соціальної групи професіоналів, які не лише творять символічні дискурси, а й конструюють картину світу, які, за словами П’єра Бурдьє, „з одного боку, ... працюють над експлікацією принципів бачення та поділу практик, а з іншого, вони борються, кожний у своєму просторі, за нав’язування цих принципів та за можливість визнання їх в якості легітимних категорій соціального світу” [10, с. 123].

Концепція французького соціолога демонструє такі характерні риси, що екстраполюють на особливість літературного поля, як: автономія – відносна незалежність від зовнішніх умов; наявність специфічних практик, що проявляються в діяльності агентів (творчості письменників); внутрішнє структурування поля через позиції і диспозиції агентів, їх здатність перебороти зовнішні впливи. У вище наведеній щоденниковій нотатці митець додає фразу, яка передає і його ставлення до ідеологічного пресингу, і його розуміння суспільної позиції письменника, зокрема ролі свободи творчості, як вагомого фактора її існування: „Митець більше, ніж будь-хто, має право на цілковиту розкутість душі. Бо свобода – його професія. Передумова творчості” [11, с. 80]. Воно суголосне багатьом висловлюванням у публіцистичних творах письменника, які розкривають зміст використовуваного П'єром Бурдьє поняття „естетична диспозиція”, що „часто асоціюється з автономістською концепцією мистецтва” [5, с. 22], яка визначає незалежність його від політичної влади: „Не дивує, що існують примітивні, спрощені уявлення про літературу, – для виникнення їх були свої причини, – гірше, коли такий примітивець свою обмеженість, підозріливість силкується нав'язати іншим, коли він виказує рішучу претензію впрягти червоних коней мистецтва в хомути своїх убогих уявлень” [12, с. 562]. Концептуальні метафори „червоні коні мистецтва” і „хомути убогих уявлень” із значенням ‘свобода творчості’ і ‘творча несвобода’, ‘цензура’ відтворюють опозицію в полі літератури двох категорій агентів: авторів і редакторів-цензорів, представників офіційної заідеологізованої критики, контролюючих культуру органів влади. Підтримка демократично налаштованою інтелігенцією знакового в полі літератури твору зміцнила переконаність автора, що „Собор” – книга вічна. Вона – богонатхненна” [11, с. 80].

Щоденники засвідчують те, як письменник стежить за відгуками в ЗМІ про роман „Собор”. Спостереження письменника – цінний матеріал для вивчення соціальної комунікації, зокрема розкривають форми прояву каральної і заборонної цензури радянських часів, коли було вилучено і знищено першу публікацію роману, що вийшов у видавництві „Дніпро”, автор та всі прихильні до нього і його книги особи піддавалися каральним санкціям. Власне, описані в науковій літературі такі види цензури, як бібліоцид – повне знищення тиражу твору – та спецхран – „ув'язнення” книжки, коли був заборонений доступ до неї читача й не допускалися згадки про неї, а вільнодумці каралися, знайшли в щоденниках Олесея Гончара багатоаспектні ілюстрації. Сповнення чуттям й патріотичними роздумами, вони розкривають взаємодію полів літератури, журналістики та політики, організовану за правилами, продиктованими часопростором України друг. пол. 70-х рр. ХХ ст. Так, у записі від 08. 02. 72 р. зазначається: „У “Вечірньому Києві” з'явилася стаття ... (зі згадкою про „Собор”), так уже казяться і, здається, знімають редактора” [11, с. 106].

Контекст попередніх і наступних записів досить рельєфно представляє габітус – зразок суспільної поведінки різних спеціалізованих агентів, соціальні практики яких належать до різних полів. За словами П. Бурдьє, „через габітус ми отримуємо світ здорового глузду, соціальний світ, який здається очевидним”, у якому „агенти класифікують самі себе” [13, с. 75], причому, чим загрозливішою є певна суспільна ситуація, наприклад, із свободою слова, незалежністю думки, тим сильнішим є прагнення агентів до кодифікування своїх практик. „Поведінка, породжена габітусом не має красивої упорядкованості: габітус виступає у парі з розпливчастістю і невизначеністю” [14, с. 120]. Щоденник допомагає Олесю Гончару упорядкувати думки, зміцнити розуміння своєї суспільної позиції.

Запис, що передує нотатці про ситуацію в полі політики і журналізму (знімають з посади редактора київської міської газети за одну лише згадку роману „Собор”) виступає психологічною мотивацією та філософським обґрунтуванням диспозиції агентів у структурі поля як відвічності конфлікту добра і зла, гуманізму і насилля, демократії і тоталітаризму; пройнятий автобіографізмом, він і фіксує, і класифікує практику агентів з „табірною” свідомістю: „Свобода і тиранія йдуть, обнявшись по світу. Вони не розлучні, вони інтернаціональні. Як день і ніч”, – роздумує Олесь Гончар. Усі, хто пройшов табори – і Достоєвський, що стояв під розстрілом, і сам він, що переніс „колючий дріт і те пекло, криваве, смердюче” холодногірського концентраційного табору в роки Другої світової війни, – психічно травмовані, пережите втратиметься в їх життя й „редагуватиме його” [11, с. 10].

Цей щоденниковий текст Олеся Гончара засвідчує, що габітус, спершу як прояв спонтанності, „утверджується в імпровізованій конфронтації з безперервно поновлювальними ситуаціями, ... підпорядковується практичній логіці, ... яка визначає звичне ставлення до світу” [14, с. 120], поєднує соціальне і ментальне, свідоме і підсвідоме. При цьому прихований педагогічний потенціал нотатки митця внаслідок транссубстанційності габітусу, носієм якого він є, репрезентує „цілу космологію, етику, метафізику, політику” [15, с. 204].

Наступний запис, який „обрамляє” згадку про діяльність „Вечірнього Києва”, розкриває естетичну позицію Гончара – агента поля літератури, що вказує на філософський тип мислення автора, адже щоб мати змогу „думати” в умовах, за яких ніхто вже не думає, необхідно бути особливого роду мислителем” [10, с. 45]: „Один фіксує будень, другий віддається абстракціям, мені ж найбільше до душі той, хто вмів з найбуденнішого вилушити ядро поезії” [11, с. 107]. Водночас цей запис проектується й на манеру Гончара-публіциста, що у фактах життя українського народу відчував відгомін буття людства, а в реалістичній деталі – відлуння актуальних національних проблем.

Через 10 років після вилучення роману „Собор” (запис від 03.01.78 р.) Олесь Гончар із сумом констатує, що ситуація в

інформаційному просторі не змінилася на краще. Так, П. Моргаєнко, представник офіційної критики, що, за словами Олеся Гончара, „сидить зараз у відділі критики „Радянського письменника” і ніби навмисно нівечить усе, що позначене талантом, лізе скрізь, де тільки пробивається жива думка”, „потайки, по-зłodійськи” викреслив зі статті Андрія Головка те місце, де добрим словом згадується „Собор” [9, с. 329]. На фоні розгулу в Україні бібліоциду, за щоденниковим свідченням Олеся Гончара, стан справ у московських видавництвах показово демократичний: російський письменник Іван Стаднюк у книжці „Сокровенное”, що вийшла у „Воениздате”, високо оцінив роман „Собор” як твір мудрий і філософський „из котрого можна без устали черпать...” [11, с. 329].

Аксіологічні параметри нотаток письменника ілюструють взаємодію трьох полів: літератури, журналістики і влади. При цьому резонанс демократичної й гуманістичної думки, поширеної через ЗМІ, змушує агентів поля влади прийняти нав’язані їм полем журналістики правила гри, іти на поступки, ідеологічні компроміси. Роман, заборонений в Україні, видається в Польщі (запис від 06. 12. 71 р.). Письменника дивує парадокс: О. Ватченко, що був у епіцентрі антисоборної критики, бо в одному з негативних героїв пізнав себе, „по тому знаку туди їде в делегації” на презентацію книжки. «“Зорю” свою (обласну газету. – В. Г.) він вимуштував, а цікаво, як поведуться поляки?”, – роздумував Олесь Гончар [11, с. 102]. Проте поляків „вимуштувати” українським кон’юнктурникам не вдалося. Як дізнався письменник пізніше, варшавське „Наше слово” в серпні 1971 року виступило з рецензією „Спроба врятування краси” на польське видання „Собору”, у назві якої „досить влучно схоплено суть – дух твору” [11, с. 366 – 367].

Парадоксальні оцінні домінанти в щоденниковій рецепції культурної ситуації (прототип негативного персонажа роману як державний діяч змушений бути на презентації цього твору, визнаного за кордоном) підтримуються й у записі від 29. 04. 78 р.: „Вчора було вручення Зірки (Героя Соціалістичної Праці. – В. Г.). У Верховній Раді відбувалось. ... Серед письменницької братії підвищений інтерес, іронічно-сенсаційний: адже ж такий збіг! Колишній дніпропетровський бос, головний цькувач „Собору”, сьогодні, рівно через 10 років (всього!) вручає авторові „Собору” Золоту Зірку! Кажуть, що це було зворушливо, коли він пригвинчував Зірку до борта піджака” [9, с. 335]. У цій же нотатці передається уривок з виступу Олеся Гончара при врученні нагороди, що транслювався по телебаченню. Усупереч очікуваного слова подяки комуністичній партії та уряду письменник, демонструючи свою незалежність, підтримувану авторитетом, який здобув самовідданою працею в державі, сказав: „Почуттям особливої вдячності сповнений зараз я до рідного народу, бо це ж він дав частку своєї творчої сили, дав мені своє Слово, свої духовні скарби...” [11, с. 335].

Відгуки Олеся Гончара про цензуру як заборону свободи творчості у сфері документального інформаційного виробництва (за словами Бурдье, „символічного”) пронизують усі три томи його щоденників. Проте записи 70-х рр., як ми показали на матеріалі політичної дискусії навколо роману „Собор”, відбивають етап зростання ідеологічної задухи, особливо жорстокого наступу на залишки паростків демократії, що з’явилися в часи хрущовської відлиги (кін 50-х – поч. 60-х рр.). Згадується цензура й у працях П’єра Бурдье як фільтр „прохідності” журналістського матеріалу. Аналіз цензури в щоденникових рецепціях Олеся Гончара другої пол. ХХ ст. є актуальним не лише з точки зору висвітлення літературної практики тоталітарної доби та диспозицій агентів, а й з погляду потреби компаративного усвідомлення функцій і форм цензури в сучасному українському суспільстві транзитивного періоду, соціально спрямованої трансформації інституту державного нагляду, що має сприяти екології інформаційного простору, гармонізації соціально-комунікативного середовища, ствердженню медіакультури в суспільстві.

Тематично щоденникові записи письменника, у яких ідеться про цензуру можна згрупувати так: 1) констатація караючої функції; 2) утручання редакторів-цензорів до тексту; 3) прояв вимушеної самоцензури автора; 4) емоційна оцінка загальної атмосфери тотального ідеологічного контролю за висловлюванням, що панувала на партійних з’їздах, пленумах творчих спілок, сесіях Верховної Ради.

Таким чином, теорія поля П’єра Бурдье – ефективний інструмент вивчення соціально-комунікативних процесів. Рецепція діяльності ЗМІ в щоденниках видатного українського письменника Олеся Гончара 70-х рр. ХХ ст. – благодатний матеріал для такого дослідження. Воно дає можливість наповнити базові поняття французького соціолога національним змістом, зокрема розкрити форми інституалізації цензури, як засобу ідеологічного тиску, прокоментувати системні зв’язки поля журналістики з полем літератури і полем політики, а через аналіз соціальних позицій і диспозицій їх агентів реконструювати сторінки історії української журналістики, наповнити її фактами реальної практики, що засвідчує складну й суперечливу діяльність митця в тоталітарному суспільстві.

Список використаної літератури

1. Шматко Н. А. „Габитус” в структуре социологической теории / Н. А. Шматко // Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. – Т. 1. – № 2. – С. 60 – 70. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bourdieu.name/content/shmatko-na-gabitus-v-strukture-sociologicheskoy-teorii>. **2. Іванов В.** Основні теорії масової комунікації і журналістики : [навчальний посібник] / за науковою редакцією В. В. Різуна – К. : Центр Вільної Преси, 2010. – 258 с. **3. Михайлин І. Л.** Журналістська освіта і наука : [підручник] / І. Л. Михайлин. – Суми :

Університетська книга, 2009. – 336 с. **4. Почепцов Г. Г.** Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер. – 2001. – 656 с. **5. Кис ван Риз.** Поле, капитал и габитус: реляционный поход к „малым” литературам // Погляды на спецыфічнась „малих” літератур: беларуская і ўкраінская літаратуры / уклад Гун-Брыт Колер, Павел Навуменка. – Мінск : Пуркус плюс, 2012. – С. 11 – 58. **6. Галич В. М.** „Небо” в ландшафтному світі щоденників Олеся Гончара // Феномен Олеся Гончара в духовному просторі українства : [зб. наук. статей]. – Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. – С. 62 – 73. **7. Галич В. М.** Представники „великих” і „малих” літератур у мемуарній і публіцистичній творчості Олеся Гончара / В. М. Галич // Погляды на спецыфічнась „малих” літератур: беларуская і ўкраінская літаратуры / уклад. Гун-Брыт Колер, Павел Навуменка. – Мінск : Пуркус плюс, 2012. – С. 333 – 349. **8. Бурдьє П.** Практический смысл / Пьер Бурдьє ; пер. с фр.: А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; отв. ред. пер. и послесл. Н. А. Шматко. – СПб. : Алетейя, 2001. – 562 с. **9. Социоанализ** Пьера Бурдьє. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук.– М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 2001. – 288 с. **10. Бурдьє П.** О телевидении и журналистике / Пьер Бурдьє ; пер. с фр. Т. Анисимовой, Ю. Марковой ; отв. ред., предисл. Н. Шматко. – М. : Фонд научных исследований „Прагматика культуры”, Институт экспериментальной социологии, 2002. – 160 с. **11. Гончар О. Т.** Щоденники : 1968 – 1983 / О. Т. Гончар ; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар. – К. : Веселка, 2003. – Т. 2. – 607 с. **12. Гончар Олесь.** Твори у 12 т. – Т. 9. – Публіцистика у двох книгах. – Кн. 1 / Олесь Гончар ; упор., післямова Галич В. М., коментарі – Галич В. М., Галич О. А. – К. : НПП Вид-во „Наукова думка” НАН України, 2012. – 888с. **13. Бурдьє Пьер.** Социология социального пространства / Пьер Бурдьє ; пер. с франц. ; отв. ред. перевода Н. А. Шматко. – М. : Институт экспериментальной социологии; СПб. : Алетейя, 2007. – 288 с. **14. Бурдьє П.** Начала / Пьер Бурдьє ; пер. с фр. Шматко Н. А. – М. : Socio-Logos, 1994. – 288 с. **15. Bourdieu Pierre.** Esquisse d'une théorie de la pratique précédé de Trois études d'ethnologie kabyle / Pierre Bourdieu. – Genève : Droz, 1972. – 269 p.

Галич В. М. Цензура в щоденнику Олеся Гончара крізь призму теорії поля П'єра Бурдьє

У статті на матеріалі щоденників Олеся Гончара здійснюється презентація можливих шляхів системного й дискурсивного дослідження масово-інформаційних процесів в Україні другої половини ХХ ст. через теорію поля П'єра Бурдьє; розкриваються форми інституалізації цензури як засобу ідеологічного тиску; проводиться компаративний аналіз специфіки прояву поля журналізму, поля літератури і поля влади в соціально-комунікативному просторі України 70-х рр.; розглядається

діяльності ЗМІ крізь призму позицій і диспозицій агентів, зокрема аналіз їх польових практик. Аналіз цензури в щоденникових рецепціях Олеся Гончара другої пол. ХХ ст. видається актуальним не лише з точки зору висвітлення літературної практики тоталітарної доби та диспозицій агентів, а й з погляду потреби компаративного усвідомлення функцій і форм цензури в сучасному українському суспільстві транзитивного періоду, соціально спрямованої трансформації інституту державного нагляду, що має сприяти екології інформаційного простору, гармонізації соціально-комунікативного середовища, ствердженню медіакультури в суспільстві.

Ключові слова: щоденник, влада, цензура, соціальна комунікація, теорія поля.

Галич В. М. Цензура в дневнике Олеся Гончара сквозь призму теории поля Пьера Бурдьё

В статті на матеріалі дневників Олеся Гончара здійснюється презентація можливих шляхів системного і дискурсивного дослідження масово-інформаційних процесів в Україні другої половини ХХ ст. через теорію поля П'єра Бурдьє; розкриваються форми інституалізації цензури як засоба ідеологічного тиску; проводиться компаративний аналіз специфіки проявлення поля журналістики, поля літератури і поля влади в соціально-комунікативному просторі України 70-х рр.; розглядається діяльність СМІ крізь призму позицій і диспозицій агентів, в частині аналіз їх польових практик. Аналіз цензури в дневникових рецепціях Олеся Гончара другої половини ХХ в. є актуальним не тільки з точки зору освітлення літературної практики тоталітарної епохи і диспозицій агентів, але і необхідності компаративного усвідомлення функцій і форм цензури в сучасному українському суспільстві транзитивного періоду, соціально спрямованої трансформації інституту державного нагляду, що повинно сприяти екології інформаційного простору, гармонізації соціально-комунікативної середовища, утвердженню медіакультури в суспільстві.

Ключевые слова: дневник, власть, цензура, социальная коммуникация, теория поля.

Halich V. M. Censorship in Oles Gonchar's diary through the lens of the field theory by Pierre Bourdieu

Presentation of the possible ways of system and discursive study of mass information processes in Ukraine of the second half of the twentieth century through a field theory by Pierre Bourdieu on the material of Oles Gonchar's diaries is made in the article; forms of institutionalization of censorship as a means of ideological pressure are disclosed, comparative analysis of the specific manifestations of the field of journalism, literary field

and the field of power in the social and communicative space of Ukraine of the 70-s is conducted; activities of the media through the prism of positions and dispositions of agents, in particular the analysis of their field practice is considered. Analysis of censorship in the Oles Gonchar's diary reception in the second half of the twentieth century is actual not only in terms of coverage of the literary practice of the totalitarian epoch and the dispositions of agents, but also the need for comparative understanding of functions and forms of censorship in modern Ukrainian society of transitive period, socially-oriented transformation of the institution of state supervision, which should contribute to ecology of communicatory space, harmonization of social and communicative environment, validation of media culture in the society.

Key words: diary, power, censorship, social communication, field theory.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – доктор філол. н., проф. Бровко О. О.

УДК 82-312.6 Забужко

О. В. Даниліна

**КНИГА ОКСАНИ ЗАБУЖКО „З МАПИ КНИГ І ЛЮДЕЙ”:
ЖАНР ЧИ МЕТАЖАНР?**

Двотисячолітня історія поняття „жанр” демонструє одночасну його канонічність і мінливість. Протягом майже всього часу функціонування терміна точаться дискусії про те, вважати жанр властивістю форми або змісту. На сьогодні в загальноприйнятому поділі літератури на рід – вид – жанр термін „жанр” вживається у трьох значеннях: як синонім роду, як синонім виду, як „жанровий різновид”. Цю неузгодженість відзначають сучасні дослідники Т. Бовсунівська, Н. Копистянська, Н. Бернадська, О. Галич та ін.

На початку ХХ ст. поряд з ідеями про смерть категорії жанру (Б. Кроче) з'являються думки про існування текстів, які виходять за межі жанрової теорії, про певну наджанрову структуру (Ю. Тинянов, Г. Поспелов, М. Бахтін), яку в кінці століття назвали метажанром. Н. Лейдерман пропонує розглядати метажанр як „змістово-формальну єдність, де певному рівню „укрупненого” аналізу змісту має відповідати адекватний йому рівень аналізу форми” [1, с. 138 – 139]. На думку Б. Іванюка, метажанр – це „позародова жанрова ознака, яка зумовлює типологічну подібність різних жанрових форм” [2, с. 323]. Р. Співак